

Fenomenológia és teológia

MARTIN HEIDEGGER

IV. rész

A teológia mint pozitív tudomány viszonya a filozófiához

A tanulmány előző részeit 1994. 3. 4. és 5. számunkban közzöltük

A teológiának tudományossága miatt van szüksége filozófiára

A teológiai fogalomalkotás problematikája

A hitnek nincs szüksége a filozófiára, annál inkább a hit *tudományának* mint *pozitív* tudománynak. Itt pedig újra különbséget kell tennünk: a hit pozitív tudományának nem ahhoz van szüksége a filozófiára, hogy pozitivitását, a krisztusiságot megalapozza és elsődlegesen feltárja. Ez önmagát alapozza meg a maga módján. A hit pozitív tudományának egyedül a maga tudományosságára való tekintettel van szüksége a filozófiára, mindazonáltal erre is egy bár alapvető, de mégiscsak sajátosan leszűkített módon.

Tudomány volta megköveteli a teológiától, hogy igazolt, és annak a létezőnek megfelelő fogalmiságot alakítson ki, amelynek értelmezését mint feladatot magára vállalta. De hát ez a teológiai fogalmakkal értelmezendő létező nem csak a hit által, a hit számára és a hitben tárul föl? És nem azt a lényegileg megfoghatatlant kell itt fogalmilag megragadni, amit tisztán racionális úton sem tárgyi tartalmában felszínre hozni, sem jogosultságának megfelelően meglapozni nem lehet?

Pusztán az, hogy valami nagyon is megfoghatatlan lehet és elsődlegesen nem az értelemmel tárható föl, nem zárja ki szükségképpen a fogalmi megértést. Ellenkezőleg: amennyiben a megfoghatatlanságot mint olyat megfelelő módon akarjuk feltárni, ez csak a hozzá illő, és épp ezért saját határaiba ütköző fogalmi értelmezés által történhet. Különben a megfoghatatlanság bizonyos értelemben néma marad. A hívő egzisztenciának ez az értelmezése pedig a teológia dolga. Mire való akkor a filozófia? Minden egyes létezőről csak annak előzetes, jóllehet még nem tudatos, a fogalmiságot megelőző megismerése révén tárul fel, hogy mi az érintett létező és hogyan létezik. Minden ontikus értelmezés egy először és többnyire rejtett ontologikus alaphól indul ki. Ámde olyat, mint például a kereszt, a bűn, stb., ami nyilvánvalóan a krisztusiság létösszefüggésébe tartozik, a maga sajátos mibenlétében és miként

létében lehet-e másképp megérteni, mint a hitben? Hogyan kell ezeknek a krisztusiség számára konstitutív alapfogalmaknak mi-benlétét és miként létét ontológiailag feltárni? Vajon a hitnek egy ontológiai-filozófiai kifejtés megismerési kritériumává kell válnia? Hát nem éppen a teológiai alapfogalmak vannak teljesen kivonva egy filozófiai-ontológiai megfontolásból?

Természetesen valami lényeges dolgot itt nem szabad figyelmen kívül hagynunk: alapfogalmak kifejtése ugyanis sohasem úgy valósul meg — ha megfelelő módon látunk neki —, hogy izolált fogalmakat önmagukért fejtünk ki és definiálunk, hogy aztán mint valami zsetonokat ide-oda tologassuk. Az alapfogalmak minden-fajta kifejtésének arra kell ügyelnie, hogy azt az előzetesen zárt létösszefüggést, amelyre minden alapfogalom visszaütal, a maga eredeti egészében vegye szemügyre és tartsa állandóan szem előtt. Mit jelent ez a teológiai alapfogalmak kifejtése számára?

**A hívő egzisztencia
megőrzi magában a
hitet megelőző
egzisztenciát**

A hitet úgy határoztuk meg mint a krisztusiség lényegi konstitutívumát: a hit újjászületés. Jóllehet a hit nem maga szüli magát, és jóllehet a benne kinyilvánulót sohasem alapozhatja meg a szabadon saját lábára állított értelem racionális tudása, mégis benne van a krisztusi eseményben mint újjászületésben, hogy benne az ittlét hitet megelőző, vagyis hitetlen egzisztenciája megszűnt. A megszüntetés nem eltávolítást jelent, hanem az új teremtésbe való felvételt, benne való megtartást és megőrzést. Jóllehet a hitben, a keresztény előtti egzisztencia egzisztensen-ontikusan felül van múlva, de a keresztény előtti egzisztenciának ez a hithez mint újjászületéshez tartozó egzisztens meghaladása éppen azt jelenti, hogy a hívő egzisztencia egzisztenciálisan-ontológiailag a meghaladott keresztény előtti ittlétet is magába foglalja. A meghaladás nem eltaszítást jelent, hanem hogy új módon rendelkezünk vele. Ebből pedig az következik, hogy minden teológiai alapfogalomnak — teljes regionális összefüggése szerint véve — egy magában egzisztensen jóllehet tehetetlen, azaz *ontikusan* megszüntetett, de éppen ezért őt ontológiailag meghatározó keresztény előtti és ezért tisztán racionálisan fogható tartalma van. Minden teológiai fogalom szükségszerűen azt a létmegértést rejt magában, ami az emberi ittléttel mint olyannal természetszerűleg vele jár, amennyiben egyáltalán létezik.¹ Így például a bűn csak a hitben nyilvánvaló, és csak a hívő képes ténylegesen bűnösként létezni. Amennyiben a bűnt — amely a hitnek mint újjászületésnek a kontrasztfenomenje és eszerint egzisztenciajelenség — teológiailag-fogalmilag kifejteni akarjuk, szükséges a vétek fogalmához való visszanyúlás, amit *magának* a fogalomnak a *tartalma*, s nem pedig teológusok valamiféle filozófiai kedvtelése kíván meg.² A vétek pedig az ittlét egyik eredeti ontológiai egzisztencia-meghatározottsága.³ Minél eredendőbben, megfelelőbben és valódi értelemben ontologikusan van megvilágítva az ittlét alapszerkezete, minél eredendőbben ragadjuk meg például a vétek fogalmát, annál egyértelműbben

¹Minden hitre összpontosuló teológiai egzisztenciafogalom az egzisztenciának egy sajátos átmenetére vonatkozik, amelyben a keresztény előtti és a keresztény egzisztencia sajátlagosan egyek. Ez az átmenet-jelleg motíválja a teológiai fogalom jellegzetes többdimenzióúságát, amire itt bővebben nem térhetünk ki.

²Heidegger a Sünde fogalmát teológiai, a Schuld-ot filozófiai, ontológiai értelemben használja. A két fogalom egyenértékű, de a félreértés elkerülésére az elsőre a bűn, a másodikra pedig a vétek fogalmát használom — A ford.

³Vö. Heidegger: *Lét és idő* 1. 2. 58 §

szolgálhat vezérfonalul a bűn teológiai kifejtése számára. De ha így az ontológiai vétek-fogalmat vesszük vezérfonalul, akkor mégis a filozófia dönt elsődlegesen a teológiai fogalomról. Nem lesz így a teológia a filozófia pórázára kötve? Semmiképpen sem! Hiszen a bűnt lényege szerint nem a vétek fogalmából kell racionálisan levezetni. Még kevésbé lehet és kell az ontológiai vétek-fogalom alapján való ezen tájékozódás által a bűn tényét valamilyen racionális módon bebizonyítani, még a bűn tényleges lehetősége sem lesz ezáltal belátható. Egyedül az lesz az eredménye — s ez a teológiának mint tudománynak nélkülözhetetlen —, hogy a bűn teológiai fogalma mint egzisztenciafogalom megkapja azt a korrekciót (ami annyit jelent: együttvezetés), amely neki mint egzisztenciafogalomnak keresztény előtti tartalma szerint szükséges. Ezzel szemben az elsődleges direkciót (előrevezetést) mint krisztusi tartalma eredetét mindig csak a hit adhatja. *Az ontológia eszerint csak a keresztény alapfogalmak ontikus, éspedig keresztény előtti tartalmának korrektívumaként működik.* Figyelembe kell azonban vennünk, hogy ez a korrekció nem megalapozó abban az értelemben ahogy például fizikai alapfogalmak egy természetontológia révén nyerik el eredeti megalapozásukat, teljes belső lehetőségük felmutatását, és ezáltal teljesebb igazságukat. A korrekció inkább csak formálisan rámutató, vagyis teológiailag az ontológiai vétek-fogalom mint olyan soha nem válik témává. A bűn fogalma nem is egyszerűen a vétek ontológiai fogalmára épül, jöllehet az bizonyos tekintetben meghatározó, éspedig formálisan oly módon, hogy felmutatja *annak* a léterületnek az ontológiai karakterét, amelyhez a bűn fogalmának mint egzisztenciafogalomnak szükségszerűen tartoznia kell.

Az ontológiai területnek ez a formális felmutatása magába foglalja azt az utasítást, hogy épp a fogalom sajátos teológiai tartalmát ne filozófiailag „számítsa ki”, hanem a hitnek így felmutatott sajátos egzisztencia-dimenziójából merítse és abban engedje önmagából megmutatkozni. Az ontológiai fogalom formális felmutatásának tehát nem megkötő funkciója van, hanem épp ellenkezőleg: a szabadon engedés és a ráutalás a funkciója: a teológiai fogalomnak sajátos, vagyis a hit mértékéhez igazodó eredetfeltárására utalás. Az ontológiának imént leírt funkciója nem direkció, hanem csak „együtt-rávezető” korrekció.

A filozófia a teológiai alapfogalmak ontikus, éspedig keresztény előtti tartalmának ontologikus korrektívuma, amely formálisan felmutató funkciót tölt be.

Ámde nem tartozik a filozófia lényegéhez, és önmagából és önmaga számára sohasem tudja megalapozni, hogy neki a teológia számára ilyen korrektív funkciót kellene betöltenie. Ezzel szemben kimutatható, hogy a filozófiának mint a tisztán önmagában álló ittlét önnön lényegére irányuló kérdésének az a feladata, hogy ontológiailag megalapozott direkciója legyen minden más nem

teológiai, pozitív tudománynak. A filozófia mint ontológia megadja a *lehetőséget*, hogy a teológia az előbbi jellegzetes korrektívum értelmében használja fel, ha netán a teológiának a hit fakticitásával kell ténylegessé válnia. Azt a követelményt azonban, *hogy* a filozófiát így *kell* felfogni, nem a filozófia, hanem a teológia állítja fel, amennyiben tudománynak tartja magát. És ebből kifolyólag pontosabb meghatározással és összefoglalóan azt kell mondanunk: *A filozófia a teológiai alapfogalmak ontikus, és pedig keresztény előtti tartalmának lehetséges ontologikus korrektívuma, amely formálisan felmutató funkciót tölt be. A filozófia pedig önmaga lehet anélkül is, hogy ilyen korrektívumként ténylegesen működjön.*

⁴Nem kell nagyon hosszadalmasan vitatni, hogy itt két egzisztencialehetőség alapvető (egzisztenciális) szembenállásáról van szó, amely egy tényleges, egzisztens, kölcsönös komolyan vételt és elismerést nemhogy nem zár ki, hanem éppen *magában foglal.*

Mit jelent(het) a fenomenológia egy pozitív tudomány képviselőjének

Ez a sajátos viszony nem zárja ki, hanem éppen magába foglalja, hogy a *hit* — leglényege szerint mint sajátos egzisztencialehetőség — halálos ellensége marad a lényegileg a *filozófiához* tartozó, és ténylegesen nagyon is változó *egzisztenciaformának*.⁴ Olyannyira, hogy a filozófia egyáltalán nem is próbálja meg, hogy ezt a halálos ellenségét valamiképpen legyőzze! Ez az *egzisztens ellentét* a hívőség és az egész ittlét szabad magára vállalása között már a teológia és a filozófia *előtt* megvan, és nem ezeknek a tudományoknak a rájuk való reflexiója révén keletkezik. Éppen ennek az ellentétnek kell a teológiának és a filozófiának *mint tudományoknak lehetséges közösségét* hordozni, ha netán ez a párbeszéd igaz, minden illúziótól és halvány közvetítő kísérlettől mentes tud maradni. Ebből kifolyólag nincs is olyan, hogy keresztény filozófia, ez teljességgel „fából vaskarika”. De épp annyira nincs újkantiánus, értékfilozófiai, fenomenológiai teológia, mint ahogy fenomenológiai matematika sincs. A fenomenológia mindig csak neve az ontológia eljárás módjának, amely lényegénél fogva különbözik minden más pozitív tudomány eljárás módjától.

Megeshet, hogy egy kutató — pozitív tudományán kívül — a fenomenológiát is tökéletesen uralja, illetve követi lépéseit és vizsgálódásait. Filozófiai megismerése azonban *csak akkor* lesz igazi értelemben hasznos és termékeny pozitív tudománya számára, ha a saját területének ontikus összefüggéseire irányuló pozitív megfontolásból származó problematikáján belül tudománya alapfogalmaira bukkan, és ha eközben a hagyományos alapfogalmaknak a témává tett létezőre való alkalmassága kérdésessé válik a számára. És ezután kérdezhet vissza tudománya követelményeiből, saját tudományos kérdésének horizontjából kiindulva — ugyanakkor alapfogalmi határain belül maradva — annak a létezőnek eredeti létszerkezetére, amely mindig tárgya kell, hogy maradjon és újra azzá is kell *válnia*. Az így felmerülő kérdések módszeresen túlmutatnak önmagukon, amennyiben az, *amit* kikérdeznek, *csak* ontológiailag közelíthető és határozható meg. Természetesen a pozitív tudományok és a filozófia kutatói közötti tudományos párbeszéd nem szorítható szigorú szabályok közé már azért sem, mert a pozitív tudományok saját alapjaikkal szembeni kritikájának

világossága, biztonsága és eredetisége éppoly gyorsan és sokféleképpen változik, mint a filozófiában saját lényege önmegvilágításának mindenkor elért és rögzíthető fokozatai. Ez a párbeszéd csak akkor nyeri el és őrzi meg valóságát, elevenségét és termékenységét, ha a kölcsönös, mindig pozitívan-ontikusan és transzcendentálisan-ontologikusan föltett kérdéseket a dologra irányuló ösztön és a tudományos tapintat biztonsága irányítja, és a tudományok hatalmának, elsőbbségének és érvényességének kérdései nem tolakodnak magának a tudományos problémának belső szükségszerűségei elé.

(Vége)

Tózsér Endre fordítása

A bölcelet nem képes semmilyen hatással lenni a világhelyzet közvetlen megváltoztatására. És ez nem csupán a bölceletre érvényes, hanem minden merőben emberi megfontolásra és törekvésre. Már csak egy Isten menthet meg minket. Egyetlen lehetőségünk az maradt, hogy a gondolkodást és a költészetet készenlétbe helyezzük Isten megjelenésére, avagy Isten távollétére...

Nem vagyunk képesek gondolkodásunkkal Istent megidézni. Legföljebb a várakozás készenlétét ébreszthetjük föl. Az első segítségnek a készenlétbe helyezésnek kell lennie. Sem az ember által, sem az ember nélkül nem lehet a világ az, ami, és olyan, amilyen. Nézetem szerint ez azzal függ össze, hogy az, amit én egy régről ránk hagyományozott, sokrétű és most lejáratott kifejezéssel „a létnek” nevezek, az rászorul az emberre, hogy kinyilvánuljon, megőrződjék s kialakuljon. A technika lényegét én Gestell-nek — létesítménynek — nevezem, talán nevetséges és esetlen kifejezéssel. A létesítmény uralma azt jelenti, hogy az embert megidézi, igénybe veszi és kizsákmányolja egy olyan hatalom, amelyen nem tud úrrá lenni. A gondolkodás nem is kíván többet, csak erre a belátásra elsegíteni. A bölcelet egyébként véget ért. Egy másféle gondolkodás közvetett hatása lehetséges, de közvetlen hatás semmiképpen sem, úgy, mintha a gondolkodás okozhatná a világhelyzet megváltozását. Gondolkodásunkkal nem tudjuk Istent sem megidézni, csak várakozásunkat ébreszthetjük föl, — hogy a nyitott magatartás készenlétét előkészítsük Isten érkezésére vagy távoll-maradására.

„Már csak egy Isten menthet meg minket”

Interjú Martin

Heideggerrel.

Vigilia, 1980. 3. sz.